

tem formalem exerceat circa effectum, qui est ab ipsa, sed quia est forma ipsius causæ, ita, quamvis exemplar dicatur forma ad quam, non oportet intelligi ita appellari quia causalitatem formalem exerceat respectu ejus quod ad illius imitationem fit, sed respectu artificis quem informat, nisi latius dicatur forma, non ob causalitatem, sed ob repræsentationem. Cum autem dicimus exemplar esse formam artificis, ita accipiendum est, sicut de forma agentis, nam in artifice vel agente creato est vere forma; in increato vero solum est forma, nostro modo intelligendi, seu habet quiddam est perfectionis in forma, seclusa imperfectione, id est, intrinseca causalitate seu informatione.

17. Tertio intelligi potest ex dictis cur causa exemplaris distingui soleat ab efficiente, si et ipsa efficiens est; nam et hoc etiam objici potest contra nostram sententiam; sicut D. Thomas; 1 part., q. 44, cum articulo primo et secundo ostendisset Deum esse causam efficientem omnium, in art. 3 inquit an Deus sit causa exemplaris. Dico tamen exemplarem causam non tam esse distinguendam a causa efficiente, quam sub causa efficiente, vel sub his formis aut conditionibus, quæ constituunt peculiare genus efficientis. Ut in dicto exemplo, postquam constat Deum esse causam agentem, idem est querere an sit exemplaris, quod querere an sit agens per intellectum, et an ex se habeat quiddam necessarium est ad illum causandi modum. Verum est tamen, si vim nominum attendamus, causam exemplarem non dici de omni agente, quod per exemplar operatur, sed de sola forma, quæ habet vim et rationem exemplaris; artifex enim non dicitur causa exemplaris artificiali, sed habere exemplar, aut operari per exemplar, quia exemplar significat quasi in abstracto ipsam formam. At vero Deus quia per seipsum scit et repræsentat omnia, ideo simpliciter dicitur causa exemplaris omnium.

18. Ultimo tandem constat ex omnibus dictis hoc genus causalitatis proprie et intrinsece in solis agentibus intellectualibus reperiri, quatenus ad extra aliquid operantur per artem seu scientiam suam. Unde perfectissime reperitur in Deo, imo in illo solo est hæc causalitas respectu substantiarum omnium et accidentium omnium naturalium, ut supra etiam tactum est, quia nulla creatura intellectualis per se potest aliquid hujusmodi per artem facere, sed ad summum per acci-

dens, applicando activa passivis. Unde solum rerum artificialium potest inveniri propria exemplaris causalitas in agentibus creatis. Et respectu etiam eorum Deus habet vim et proprietatem primæ causæ exemplaris, non solum quia prima exemplaria etiam ipsorum artefactorum sunt in mente divina, sed etiam quia per ea actu influit, et immediate in suo genere cum omnibus inferioribus artificibus. Imo sub hac etiam ratione omnes actiones et effectus causarum naturalium immediate sunt a divina causa exemplari, et sub ea ratione seu in eo genere non habent aliam propinquiores causam; nam, sicut Deus immediate per potentiam suam ad omnes illas actiones concurrat, ita per suas ideas eas dirigit, atque hoc modo, sicut Deus est causa prima et immediata omnium actionum in genere efficientis et finis, ita et in ratione exemplaris.

DISPUTATIO XXVI.

DE COMPARATIONE CAUSARUM AD SUA EFFECTA.

Postquam de singulis causis disputatum est, oportet, ad hujus tractatus complementum, nonnulla quæ omnibus possunt esse communia, disserere, quod commode fiet, comparando tum causas ad effectus, quod nunc agimus, tum etiam inter se, quod præstabimus disputatione sequenti. Comparari autem possunt causæ ad effectus, vel in perfectione, vel in sufficientia, vel in duratione, seu in ratione prioris et posterioris.

SECTIO I.

Utrum omnis causa sit effectu suo nobilior.

1. Potest effectus comparari in perfectione, vel ad singulas causas suas, vel ad omnes simul sumptas, idque vel omnes simpliciter, vel ad omnes ejusdem generis seu rationis.

2. Primo igitur certum est non posse effectum excedere in perfectione omnes causas suas simul sumptas. Probatur, quia nihil est perfectionis in effectu, quod non habeat a causis suis; ergo nihil perfectionis habere potest effectus quod non præxistat in aliqua causarum suarum, vel formaliter, vel eminenter, quia causæ dare non possunt quod nullo modo in se continent.

Comparatio effectus ad intrinsecas causas.

3. Secundo dicendum est, si comparetur effectus ad eas tantum causas quibus intrin-

sece constat, non posse excedere in perfectione omnes illas simul sumptas ut actu causantes. Quod est dicere, substantiam, verbi gratia, compositam, quæ est effectus intrinsecus materiæ et formæ, non posse excedere in perfectione ipsam materiam et formam simul sumptas et unitas; ideo enim addidi *actu causantes*, ut earum unionem comprehenderem. Atque ita facile probatur assertio, primo, quia ille effectus non distinguitur in re ab hujusmodi causis simul sumptis et actu causantibus, ut infra ostendam tractando de substantia materiali; ergo non potest esse inter ea inæqualitas perfectionis. Secundo, quia effectus non habet aliunde formaliter seu entitative perfectionem, nisi ab eis causis quibus intrinsece constat; ergo non potest excedere in perfectione omnes illas cum suis causalitatibus, quia non est unde habeat illum perfectionis excessum. Dices multa convenire composito, quæ ad perfectionem pertinent, et causis ejus intrinsecis attribui non possunt, ut sunt per se esse, per se operari, ut in rebus viventibus composito convenit vivere, quod nec materiæ nec formæ convenit. Respondetur, has perfectiones non convenire singulis causis intrinsecis per se sumptis, convenire autem eis, ut simul et actu causantibus; unde solum concluditur ex unionem seu causalitate harum causarum aliquid perfectius consurgere, quam sit aggregatum (ut sic dicam) harum causarum absque unionem et causalitate earum inter se.

4. Hinc vero infertur, et dicitur tertio, comparando effectum totum ac simpliciter ad singulas causas intrinsecas, perfectiorem esse effectum qualibet earum. Probatur aperte, quia includit totam perfectionem cujuscunque earum, et præterea includit perfectionem alterius, et præterea perfectionem unionis earum inter se. Item, si talis effectus sit substantia composita, constat esse perfectiorem quam materiam; supra etiam ostensum est, esse perfectiorem quam formam. Neque hoc mirum videri potest, quia talis effectus ex neutra talium causarum per se sumpta habet intrinsece totam perfectionem suam, et ideo quamlibet earum per se sumptam excedere potest ratione alterius. Dixi autem, *si totus effectus simpliciter comparetur*, secundum totam perfectionem quam habet; nam si solum fiat secundum quid comparatio, in eo præcise quod effectus habet a tali causa, non potest excedere in ea ratione perfectionem causæ, cum ab illa nihil amplius habere pos-

sit quam ipsa in se contineat. Imo, sub ea consideratione causa quodammodo excedit, in quantum ipsa est quæ communicat alteri suam perfectionem, et in quantum effectus ab ea pendet sub ea ratione. Dices: quando hic effectus est aliquod compositum accidentale, non semper est perfectior altera causa per se sumpta, nimirum materiali, quæ est ipsamet substantia. Respondetur, etiam hoc compositum superare substantiam ipsam solum in perfectione accidentalis formæ, ejusque informatione; hæc enim aliqua perfectio est. Quod si contingat totam hanc perfectionem eminenter in sola substantia contineri, illud non erit ratione causalitatis materialis, sed alia superiori ratione. Unde illud est per accidens ad comparationem causæ materialis ut sic ad suum effectum, quam nunc facimus. Poterat vero hic ulterius fieri comparatio inter ipsamet causas materialem et formalem, quatenus una potest esse effectus alterius, sed hanc comparationem attingemus melius sectione sequente.

Comparatio effectus ad efficientes causas.

5. Quarto dicendum est, effectum nunquam posse excedere in perfectione omnes causas efficientes quæ ad illum concurrunt, simul sumptas; imo neque aliquam earum, quæ ut causa principalis et totalis in aliquo genere ad illum concurrat; e converso vero causa efficiens principalis sæpe excedit in perfectione suum effectum. Hæc assertio quoad omnes partes est facilis, ex iis quæ de causa efficiente latissime disputavimus. Et prima quidem pars probatur, quia tota perfectio effectus manat a causis efficientibus; ergo fieri non potest ut aliqua perfectio sit in effectu, quæ non æquali vel nobiliori modo sit in aliqua causarum efficientium; ergo non potest excedere effectus in perfectione omnes suas causas efficientes simul sumptas. Dices: præter causas efficientes habet effectus alias sibi intrinsecas; ergo ratione illarum potest excedere in perfectione causas efficientes. Respondetur, ipsas intrinsecas causas componentes effectum manare necessario ab aliqua efficiente causa extrinseca; et ideo fieri non potest ut effectus comparatus ad causam efficientem sibi adæquatam, habeat aliquam perfectionem a suis causis intrinsecis, quæ non sit æquali vel nobiliori modo in extrinseca seu efficiente.

6. Altera vero pars, qua comparatur effectus ad singulas causas efficientes, decla-

ratur facile ex distinctione causæ principalis et instrumentalis. Nam instrumentalis potest esse ignobilior effectu, ut supra dictum est, et notavit D. Thomas, in 4, dist. 1, q. 1, a. 4, quæstione. 1, ad 3, quia effectus non procedit principaliter ex virtute ejus. At vero causa principalis nunquam potest esse ignobilior, præsertim si sit integra et totalis in suo genere; nam de partiali res est magis dubia. Quamvis loquendo proprie de perfectione intensiva, probabilis sit etiam causam partialem principalem nunquam esse intensive minus perfectam suo effectu, quia in hoc maxime differt a causa instrumentali, et quia talis causa licet ex parte actionis sit partialis, tamen ex parte effectus agit in totum illum; et ideo excedere non potest suæ perfectionis gradum, ut in superioribus tactum est. Et hinc a fortiori constat, quando causa est totalis principalis, non posse esse inferiorem perfectione suo effectu, quia non posset illi dare perfectionem quam in se non haberet. Inter causas autem principales, quædam sunt univocæ, aliæ æquivocæ, ut supra diximus; ex quibus priores necessario sunt effectibus nobiliores, quia cum sint diversæ speciei ab effectibus, necesse est ut non contineant perfectionem eorum formaliter et secundum eandem rationem; ergo oportet ut illam habeant eminentiori modo, ut notavit D. Thomas, 1 p., q. 4, a. 2, ad 3; et est frequens apud omnes philosophos. At vero causa univoca, quamvis non possit esse effectu inferior, non tamen necesse est ut illum excedat; communicat enim illi totam suam perfectionem, quem in eadem specie producit; et ideo inter ea invenitur æqualitas. Quod si objicias Augustinum, lib. 83 Quæstionum, quæst. 2, dicentem: *Omne quod fit, ei a quo fit, par esse non potest*, respondeo primum, intelligi posse, effectum nunquam esse parem causæ in omnibus; nam saltem in relatione dependentiæ est inferior: non tamen in absoluta et intrinseca perfectione. Vel secundo, et fortasse magis ad mentem Augustini respondeo id esse intelligendum de eo, quod fit ab alio tanquam a necessario principio, a quo essentialiter pendet: effectus autem nunquam habet hujusmodi dependentiam a causa univoca, sed ab aliqua superiori; et ideo de tali effectu verum est nunquam posse pervenire ad æqualitatem cum causa.

7. Aliunde objicere quis potest, quando plures causæ principales per se subordonatæ, ad eundem effectum concurrunt, etiamsi

unaquæque in suo genere et gradu sit totalis, nihil ob stare quod effectus excedat inferiorem seu proximam causam, dummodo non excedat superiores omnes, quia satis est quod tota perfectio effectus sit in tota serie causarum, quamvis non sit in singulis. Atque ita contingit ut brutum minus perfectum generet aliud perfectioris speciei; et frequentius evenit ut unus homo generet alium melioris ingenii, atque adeo in individuo perfectiorem. Respondetur ad argumentum ex superioribus, nullas causas esse per se et essentialiter subordinatas in agendo, nisi secundam et primam; causæ enim secundæ inter se non habent illam adeo intrinsecam subordinationem; quanquam inter secundas dentur aliquæ universales et superiores, quæ suo modo adjuvant inferiores ad suos effectus. Causa igitur prima, quando agit cum secunda principaliter operante in suo ordine, accommodat actionem suam perfectioni et naturæ talis causæ; et ideo nunquam potest effectus excedere perfectionem causæ secundæ, nec potest aliqua perfectio dimanare a causa prima in effectum, nisi per secundam; alioqui in communicanda illa perfectione jam non ageret causa prima, ut concurrens cum secunda, sed per sese, ut supponens aliquem defectum causæ secundæ. Ac simili modo si interdum effectus ex influentia cælorum habet aliquam majorem perfectionem quam causa particularis univoca, quoad illam perfectionem non procedit a particulari causa, saltem ut a principali, sed a cælo, vel alia causa universali, quæ in eo effectu gerit vicem proximæ causæ principalis.

8. Unde ed exempla de animantibus, quæ in perfectiori specie videntur generari ab aliis minus perfectis, vel negandum est assumptum, quia semper alterum saltem ex generantibus est æque perfectum, vel perfectius in specie; vel certe dicendum est talia generantia ad eum effectum non concurrere ut causas principales, sed ut instrumentales disponentes materiam; generationem autem perfici virtute alicujus superioris causæ, sicut contingit etiam in effectione misti, quod ex mutua actione et mixture elementorum generatur. De inæqualitate autem individuali, si teneamus individua ejusdem speciei non esse inæqualia nisi in accidentalibus dispositionibus, ut multorum est opinio, facilis est responsio; nam perfectio talis dispositionis seu complexionis non provenit semper a

proximis et univocis causis, sed ex aliis circumstantibus, et præsertim ex cælesti influentia, ut est omnium philosophorum concorsententia. Quod si fortasse in ipsismet individuus est inæqualitas perfectionis, et individuum perfectius generatur ab imperfectiori, necessario dicendum est, etiam illum excessum perfectionis provenire ex concomitantia et concursu aliarum causarum, quæ sicut juvant ad perfectius disponendam materiam, ita et ad introducendam formam individualiter perfectiorem. Quæ res proprie disputari solet in libris de Anim., et bene a Fonseca, 5 Metaph., c. 28, q. 16.

Comparatio effectus ad finalem causam.

9. Ultimo dicendum est, finalem causam non semper esse perfectiorem suo effectu; quanquam si finis sit ultimus, et ordo in finem sit rectus, et juxta institutionem naturæ, semper sit perfectior suo effectu, seu re ordinata in finem. Prior pars constat primo inductione; nam sæpe quis exercet nobilissimas actiones propter pecuniam, vel hominum æstimationem, qui fines imperfectiores sunt. Et ratio est, quia finis solum movet agens metaphorice ad operandum, et ideo non oportet ut vel formaliter, vel eminenter contineat effectum, sed satis est quod habeat aliquam rationem boni, sub qua possit movere voluntatem. Posterior pars etiam constat inductione, nam quatenus Deus propter finem operatur, clarum est finem ultimum, quem ipse intendit, esse nobiliorem cæteris rebus propter talem finem procreatis. Rursus naturalia agentia, cum non operentur propter finem ultimum a Deo intentum, etiam agunt propter nobiliorem finem. Quod si considerentur præcise quatenus agunt ex naturali impetu naturæ, uno ex tribus modis operantur. Primus est propter individui perfectionem vel convenientem statum, ut quando movetur lapis ut quiescat in centro, vel brutum ut vitam conservet; et in hoc modo operandi ipsummet agens est finis illius actionis, et aliquo modo ultimus, scilicet in illa serie; et ita constat finem hujusmodi esse perfectiorem tali actione, vel formali termino ejus. Secundus modus est, quando hæc agentia agunt propter conservationem suæ speciei, ut cum ignis generat ignem, etc.; et tunc finis quodammodo est æque perfectus, quatenus ipsa forma geniti dicitur ab Aristotele finis generationis; vel quatenus ipsummet generans est finis suæ actionis, quodammodo

est finis perfectior, quatenus bonum commune totius speciei ac perpetuitas ejus est excellentius bonum quam sit unum vel alterum individuum. Tertius modus est, quando hæc causæ operantur propter communicandum aliquo modo esse quod habent, ut cum sol illuminat, et idem est de omnibus influentiis cælorum; non enim agunt ut se conservent, cum sint incorruptibiles; solum ergo agunt ut se communicent, vel (quod idem est) ut alia conservent aut perficiant. In qua actione si consideretur finis proximus ipsius actionis, ille quidem minus perfectus est quam sit ipsum agens, tamen ille non est finis ipsius agentis, sed solius actionis; si autem consideretur finis ultimus, propter quem dici possint agere hujusmodi agentia, ille secundum quamdam rationem aut seriem est bonum totius universi; simpliciter autem est Deus ipse, quem hæc agentia imitantur, dum se communicant; et utroque modo finis est quid excellentius eo quod ad finem ordinatur.

10. Denique intellectualia agentia creata, si recte et ordinate operentur propter finem, per suas operationes tendunt in verum ultimum finem, qui est Deus, vel expresse, aut saltem implicite, quatenus propter virtutem et honestatem operantur. In quo etiam aliquo modo operantur propter se, quatenus operantur propter propriam perfectionem, non quidem sistendo in seipsis tanquam in fine ultimo cujus gratia operantur, sed tanquam in fine cui perfectionem illam procurant. Atque ita finis quem ultimate intendunt, absolute est perfectior omni eo quod ad finem ordinant; nam de Deo constat; de ipsismet autem agentibus, quatenus ad se aliquid ordinant, et ad illud comparantur ut ultimus finis in aliqua serie, etiam necesse est ut sub ea ratione sint perfectiora; nam hæc agentia, perfectiora sunt suis operationibus. Quod si ipsa dicuntur esse propter suas operationes, non ita in eis sistunt quin ad se illas ordinent, ita ut complete intendant seipsa in statu perfecto; qui potest dici intrinsecus finis ultimus talis actionis, non tamen simpliciter ultimus, cum tota illa actio vel referatur, vel ex se tendat in ulteriorem finem ultimum extrinsecum, qui est Deus.

11. Aliquando vero possunt hæc agentia ordinare res alias perfectiores se, etiam Deum ipsum, ad seipsa, ut ad ultimum finem simpliciter; tamen ille est perversus ordo, et a recta ratione, et ab eo quod naturæ rerum

postulant, alienus; et ideo dixi in conclusione, *si ordo in finem sit rectus ex ipsa naturae institutione*. Atque hoc modo intelligendum est quod Aristoteles dixit, finem esse optimum uniuscujusque rei; loquitur enim de fine ultimo respective, ut sic dicam, id est, vel simpliciter, vel secunda quid, in ordine ad id cuius est finis ultimus. Et ratio est, quia finis ultimus propter se appetitur, et alia propter ipsum; et ideo etiam magis amatur quam cetera, juxta illud: *Propter quod unumquodque tale, et illud magis*; et ideo si recte et consentaneae ad rerum naturas amatur, oportet ut ipsum magis amabile sit, et consequenter majus et excellentius bonum.

12. Secus vero est de fine non ultimo; recte enim potest, et convenientissimo ordine res perfectior ad minus perfectam, ut ad finem proximum ordinari, dummodo ad alium finem ultimum et perfectiorem tota series referatur, quia tunc non tam attenditur finis proximus, ut per se amabilis est ex propria bonitate et perfectione, quam ut est amabilis ex relatione ad perfectiorem finem.

SECTIO II.

Utrum omnis causa sit prior suo effectu.

1. *Dubitandi ratio.* — Ratio dubitandi est, quia Aristoteles, 5 Metaphys., cap. 2, sine ulla distinctione asseruit causam in actu simul esse cum effectu in actu; ergo non est prior illo. Quod si dicas causam in potentia esse prius effectu in actu, hoc sane nihil est, tum quia id non provenit ex ratione causae, sed ex ratione potentiae et actus illi correspondentis; sic enim ens in potentia dici etiam potest prius ente in actu. Tum etiam quia non recte fit comparatio; alias etiam dici posset, effectum in potentia esse priorem causa in actu; debet ergo proportionate fieri; et hoc modo, sicut causa in actu non est prior suo effectu in actu, sed simul, ita nec causa in potentia est prior quam effectus in potentia. Quod si ulterius dicas, Aristotelem solum fuisse locutum de simultate temporis seu durationis, contra hoc est primo, quia ipse nihil distinxit. Secundo, quia in cap. 11 ejusdem l. 5 Metaph., enumerans varios modos prioris et posterioris secundum naturam, non meminit ejus, qui est inter causam et effectum. Tertio, quia causa et effectus dicuntur relative; relativa autem non solum sunt simul tempore, sed etiam simul natura. Contra est, quia omnis causa est principium; omne

autem principium, praesertim in rebus creatis, est aliquo modo prius eo cuius est principium, ut supra visum est. Unde etiam Aristoteles, in Postpræd., cap. de Modis prioris, dixit omnem causam esse priorem natura suo effectu.

2. Hæc quæstio, prout tactum est, de duplici prioritate intelligi potest, scilicet, temporis et naturæ; et quia de illis diversa est ratio, sigillatim est de eis dicendum discurrendo breviter per singulas causas, quoniam non potest una generalis responsio de omnibus tradi. Considerandum est autem, aliud esse inquirere quid per se conveniat causæ, scilicet, an per se et necessario sit simul vel prior effectu, quid vero possit ei convenire, etsi necessarium non sit. Denique loqui possumus de re quæ est causa, vel ut esse potest, aut quatenus est actu causa.

Expeditur quæstio quoad causam finalem.

3. *Causa finalis non necessario prius existit quam effectus.* — Incipiendo igitur a causa finali, constat ex superioribus non semper requirere realem existentiam ad causandum, aliquando vero posse illam habere, quando, scilicet, finis non movet ut fiat, sed ut acquiratur, vel accidentaliter perficiatur. Hinc ergo fit, aliquem finem, quantum ad rem ipsam quæ est finis, posse esse priorem in reali existentia suo effectu, id tamen non esse necessarium, imo neque etiam ut finis actu causans simul tempore existat cum primo effectu suo, sed solum cum ultimo; quia id, quod est primum in intentione, est ultimum in executione. Quod si objicias, Aristotelem generaliter proferentem, *causam in actu esse simul cum effectu in actu*, respondendum est illud esse cum proportionate intelligendum de causa in actu secundum illud esse, quod est illi necessarium ad causandum, et quia in causa finali sufficit esse necessario esse simul finis actu causans cum suo effectu, quia non potest actu movere agens, nisi sit apprehensum.

4. *Prioritatem tamen naturæ habet ad effectum, ut ab ipsa pendente.* — De prioritate autem naturæ nihil peculiare habet causa finalis, præter id quod commune est omni causæ, scilicet, quod, quatenus ab ea pendet effectus, et ipsa non pendet ab effectu, sit prior natura illo; de qua prioritate naturæ quid sit et quomodo sit intelligenda, inferius dicemus latius. Et hæc sola prioritas naturæ per se convenit causæ finali. Alii vero modi

prioritatis naturæ, qui sunt vel prioritas perfectionis, vel in subsistendi consequentia, per se non requiruntur in causa finali; quomodo autem illi convenire possint, satis patet ex dictis, tum in sectione præcedenti de perfectione finis, tum in hac etiam assertionem de ejus reali existentia.

Resolvitur quæstio quoad materialem causam.

5. Secundo loco facile etiam potest hæc res expediti in causa materiali; nam quoad prioritatem existentiae, per se convenit huic causæ, ut non sit tempore posterior illo effectu quem causat. Et quoad hoc verum habet in illa pronunciatum illud: *Causa in actu simul est cum effectu in actu*. Et ratio est, quia non potest actu causare, nisi actu realiter existat, ut supra probatum est, et ideo fieri non potest ut sit tempore posterior suo effectu. Non est autem de ratione hujus causæ, ut res ipsa quæ causat ita sit simul tempore cum suo effectu, ut non prius etiam extiterit; potest enim prius tempore extitisse, quam talis effectus, non quidem actu causando illum, sed quoad ipsam entitatem absolutam talis causæ. Et hoc sensu verum habere potest in hac causa aliud pronunciatum Aristotelis: *Causa in potentia non est necessario simul cum effectu, sed potest esse prior*; comparatio enim fit inter ipsas res causæ et effectus in ordine ad actualem existentiam; non enim appellatur causa, quæ esse potest, seu quæ causare potest. Et hoc modo de illa dicitur, non semper esse simul in reali existentia cum effectu, sed posse esse priorem, quod manifestum est in hac causa; nam materia ligni, ex qua potest ignis generari, est causa in potentia ignis nondum geniti, et est prior tempore illo.

6. *Materia nequit omnes suos effectus duratione antecedere.* — Addendum vero est, peculiare esse huic causæ, ut licet possit esse prior tempore, quocumque effectu suo signato, non tamen possit esse prior tempore omni effectu suo, collective id intelligendo, quod maxime verum est in causa materiali substantiæ; tamen, servata proportionate, invenitur etiam verum in materiali causa accidentium. Et ratio est, quia hæc causa talis est naturæ, et in nullo momento possit actu existere, quin in actu etiam causet, quia nec materia potest esse naturaliter sine forma, nec substantia capax accidentium potest esse absque omni accidenti; atque ita semper

datur aliquis effectus hujus causæ æqualis illi in duratione; ergo respectu talis effectus non est prior tempore. Quod tamen id sit respectu hujus determinati effectus, accidentarium est; potuisset enim talis materia sub alia priori forma fieri, atque ita tempore præcedere. Omitto materiam cæli, cui connaturale est, semper esse sub tali determinata forma; id enim provenit ex peculiari ratione et connectione; nunc autem ex generali ratione loquimur.

7. *Quot modis materia prior natura suo effectu.* — Atque hinc facile intelligitur qua ratione materia prima sit prior natura suo effectu. Duobus enim modis potest dici prior natura, vel ex intrinseca ratione causandi, ratione cuius ab ea pendet effectus, ipsa vero ab effectu pendet. Quod erit intellectu facilius, si materia non pendet a forma, ut a priori, et ut a propria causa, ut superius tactum est, et iterum attingendum erit disputatione sequenti. Secundo, dici potest prior natura ob subsistendi consequentiam, quod exponendum est juxta nuper dicta de prioritate in existendo. At vero, si prius natura sumatur ratione perfectionis, sic hæc causa non est simpliciter prior natura, sed potius posterior, quia est minus perfecta quam effectus ejus. Atque hæc est communis sententia, quæ est clarissima, si comparatio fiat respectu totius compositi, quod est etiam effectus causæ materialis. Si vero comparatio fiat respectu formæ, eam ita interpretor, ut in substantiis intelligatur materia simpliciter posterior perfectione; secundum quid autem excellens, scilicet, in ratione subsistendi, seu modo per se essendi; in hoc enim excedit materia formam materialem, quæ est effectus ejus, quia illam sustentat. Unde talis forma quodammodo inhæret ipsi materiæ; materia vero, eo quod sit primum subjectum, nulli inhæreret potest, sed per se esse debet, et in hoc dicimus excedere hanc causam hunc effectum suum, quod magis constabit ex dicendis infra de subsistentia creata. At vero in accidentibus e converso accidit; nam causa materialis est simpliciter perfectior effectu, qui est forma accidentalis, cum causa ipsa sit substantia; tamen secundum quid, est minus perfecta, quatenus comparatur ut potentia passiva ad actum suum.

Quid de forma dicendum sit in præsentis quæstione.

8. *Forma semper est tempore simul cum suo*

effectu. — Tertio dicendum est de forma, per se et ex natura sua nunquam esse prius tempore suo effectui, neque etiam posterius, sed simul. Unde in hac causa non habet locum quod prior sit causa in potentia quam effectus, quia hæc causa non prius tempore est actu ens, et potentia causa, quam sit etiam actu causa, quia non prius tempore existit, aut habet potentiam realem causandi, quam actu causet, ut recte docuit Aristoteles, duodecimo Metaphysicæ, c. 3. Et ratio est manifesta, maxime in his causis formalibus quæ in suo esse pendent a materia, ut sunt omnes præter animam rationalem; nam hujusmodi formæ non possunt naturaliter existere, extra sua subjecta; ergo neque extra sua composita; ergo neque possunt existere sine suo effectui. In anima vero rationali, quamvis non sit hæc necessitas dependentiæ, est tamen connaturalis proprietas talis rei; nam cum esse ejus sit ad componendum compositum, natura sua postulat ut non fiat, nisi quando actu est compositum ex illa componendum, et ita nunquam naturaliter est prior duratione suo effectui, quamvis possit postea durare cessante effectui; in quo habet genus quoddam prioritatis, quoad subsistendi consequentiam, ut jam dicam.

9. *Quas prioritatis naturæ rationes sortitur forma respectu sui effectus.* — De prioritatem autem naturæ si sumatur quoad perfectionem, jam supra facta est comparatio inter formam et compositum, et diximus formam esse minus perfectam simpliciter, in quo sensu potest dici posterior natura suo effectui; respectu vero materiæ erit prior natura, si tamen materia dicenda est effectus formæ. Si vero prioritas naturæ sumatur in subsistendi consequentia, sic non oportet formam esse priorem aut posteriorem natura suo effectui, sed sunt simul, quia nec compositum esse potest sine forma, nec forma saltem naturaliter sine composito. Solam rationalem animam excipio, quæ licet aliqua ratione sit simul, quatenus esse non potest quin aliquando etiam sit homo, tamen simpliciter non convertitur, quia aliquando potest existere anima, etiam si homo non sit; et secundum eam rationem potest dici prior quoad subsistendi consequentiam.

10. *Formam prior suo effectui in causalitate.* — De prioritatem autem naturæ, quæ per se sequitur rationem causæ, difficile est ad explicandum quomodo huic causæ conveniat ex propria ratione sua, ommissa peculiari con-

ditione animæ rationalis. Et ratio difficultatis est, quia videtur impossibile quod forma sit prius natura quam informet; ergo non potest esse prior natura quam effectus ejus. Antecedens patet, quia non est prius natura in se quam in subjecto; hoc enim est proprium formæ subsistentis; ergo non est prius natura quam informet, et consequenter nec est prior natura quam compositum, quia simul ac forma informat materiam, consurgit compositum. Respondent aliqui, formam prius natura informare, non tamen prius natura esse quam compositum; nam esse prius convenit composito, et per illud formæ, qui a fortiori idem dicent de materia. Verumtamen hæc responsio nec difficultatem evacuat, nec veram doctrinam continet. Primum enim Aristoteles non tantum dixit causam prius natura causare, sed etiam prius natura esse quam ejus effectum. Deinde, si forma prius natura informat, in hoc ipso includitur ut prius natura sit, tum quia esse est prædicatum transcendens inclusum in quolibet prædicato reali; informare autem, prædicatum reale est; tum etiam quia informare nihil aliud est quam actuando dare proprium esse; ergo informare intrinsece includit esse. Denique, si forma prius natura informat quam compositum sit, ideo est quia esse compositi consurgit ex informatione formæ; sed etiam entitas compositi consurgit ex entitate formæ; ergo prius natura est entitas formæ quam entitas compositi; ergo forma sicut prius natura informat, ita prius natura est.

11. Aliter responderi potest, tria hic intervenire, scilicet, formam esse, formam informare, et compositum esse seu (quod idem est) formatum seu constitutum esse, quæ tria non solum ratione, sed etiam ex natura rei aliquo modo distinguuntur, ut ex tractatis in superioribus constare potest. Formam ergo esse, et informare, prius natura est quam compositum, quia comparantur quodammodo ut via et terminus, et ut fieri et factum esse. Atque ita etiam in hoc genere causæ verum habet generale pronuntiatum Aristotelis: *Causa est prior natura suo effectui.* Quod non solum de re, quæ est causa in potentia, seu in actu primo, sed etiam de causa in actu secundo causante verum est; quia ut sic exercet actionem causæ, et ab ea pendet effectus, sicut etiam in causa agente explicabimus. Forma autem est actu causans, quatenus actu informat; ergo ut sic est prior natura composito, quod est effectus ejus. Ne-

que contra hoc procedit difficultas tacta, quia potius ex eo quod compositum resultat ex informatione formæ, sequitur informationem ipsam, et formam ut informantem esse priorem natura composito. At vero comparando alia duo inter se, scilicet, esse et informare, concedi potest neutrum esse prius natura altero in iis formis quæ fiunt dependentem a subjecto; hoc enim videtur intendere, et satis probare difficultas tacta, quo concessio illi satisficit. Neque obstat illud principium, quod causa est prior natura; non enim dixit Aristoteles omnem causam prius natura esse quam causet, sed dixit causam esse priorem natura suo effectui; potest autem hoc posterius esse verum, etiamsi prius non sit, nam ipsummet causare est prius natura effectui, ut dixi. Non videtur autem necessarium ut causare sit posterius natura quam esse causæ, ubi ipsum causare non est proprie effectus ipsius esse causæ, sed est ipsummet esse communicatum seu unitum subjecto, quæ unio est effectus agentis, sicut ipsum esse formæ, simulque fit cum existentia formæ.

12. Hæc responsio quoad priorem partem de prioritatem naturæ respectu compositi, vera est, et optime satisfacit. Quoad alteram vero partem, licet probabilis sit, mihi tamen non omnino probatur, quia non videtur posse negari quin ipsamet causalitas formæ sit ab illa aliquo modo, sicut causalitas agentis est ab agente; unde sicut agens non tantum est prius natura suo effectui, sed etiam sua actione, diverso tamen modo, nam quatenus actu agens, est prius natura effectui, non vero actione, quia per illam formaliter constituitur actu agens, tamen quatenus actu ens, est ut minimum prius natura sua actione, ita videtur forma prius natura esse quam ejus actualis causalitas, cum hæc etiam ab illa causeatur; ergo prius natura est, quam informet. Unde hæc causalitas est vera: Quia forma est, ideo informat seu causat compositum; et hoc ipsum in superioribus dictum a nobis est. Concedemus ergo formam prius natura esse quam informet.

13. Ad difficultatem autem supra positam dicendum est, etsi forma, quæ natura sua pendet a materia, prius natura sit quam informet, non tamen prius natura esse in se aut per se quam in materia, sed præcisive tantum (ut sic dicam) prius natura esse quam talis modo sit, scilicet, informando materiam. Quod si inquiratur in illo priori naturæ qualiter sit, in se, vel in alio, respondetur im-

mis non recte interrogari de illo priori naturæ, ac si esset aliquod instans, in quo forma sit, et non informet; hæc enim prioritas causalitatis non est explicanda per prius in quo, sed a quo. Non enim alia ratione dicitur forma prius natura esse quam informare, nisi quia informare aliquo modo manat ex esse, quanquam in re, in nullo signo etiam rationis intelligatur forma simpliciter esse prius quam materiam informet. Sic autem intellecta prioritatem, ad interrogationem factam dicendum est in illo priori formam non esse in se nec in alio, sed tantum esse per tale esse, quod intrinsece postulat esse in alio, quam rem explicabimus latius disputatione sequente, tractando quomodo causæ sint sibi invicem causæ.

Tractatur quæstio in causa efficiente.

14. Quarto loco dicendum est, causam efficientem ex se posse esse priorem tempore suo effectui quantum ad suam entitatem absolutam, seu vim agendi, quam vocavit Aristoteles causam in potentia seu in actu primo, non tamen semper esse id necessarium; potest enim effectus hujus causæ interdum esse æqualis illi in duratione; quod si talis causa sumatur in actu secundo, necessario simul tempore est cum suo effectui, quamvis sit simpliciter et propriissime prior natura. Probatur prima pars, primo inductione, nam Deus, qui est prima causa efficiens rerum, per æternitatem prius extitit quam quicquam effecerit, et in cælis et aliis causis secundis res est manifesta. Ratio vero est, quia hæc causa, per se loquendo, non indiget suo effectui ut sit, neque aliunde habet necessariam connexionem cum actione sua. Unde si interdum est aliqua causa efficiens, quæ non antecedit tempore suum effectum, id non est ex præcisa ratione talis causæ, sed ex aliqua peculiari conditione.

15. Potest autem id tribus modis accidere (quo probamus secundam partem conclusionis), primo, si efficientia sit minus propria per solam resultantiam naturalem, quomodo essentia non præcedit tempore passionem ex ea manantes. Secundo, si causa sit naturaliter agens, et a primo instanti sui esse habeat omnia requisita ad agendum absque ullo impedimento, quomodo lumen productum a sole potest esse illi cœvum; tertio, si causa sit libera, et simul ac est, velit agere, quomodo Angeli in primo instanti quo creati sunt, aliquid facere potuerunt; et Deus ab